

Krzysztof Bojko

DEMOKRACJA I POSTĘP PAŃSTWA IZRAEL
JAKO ELEMENT STYMULUJĄCY PRZYSPIESZENIE
PROCESÓW MODERNIZACYJNYCH I DEMOKRATYCZNYCH
WŚRÓD PALESTYŃCZYKÓW

Według zgodnej opinii zarówno Palestyńczyków, przedstawicieli świata nauki, jak i społeczności międzynarodowej, ciągnący się od niemal wieku konflikt żydowsko-arabski przyniósł arabskim mieszkańcom Palestyny głównie klęski, straty ludzkie, cierpienia i upadek gospodarczy. Stosunek Palestyńczyków do konfliktu, w szczególności zaś do grzebiącej ich aspiracje narodowe wojny z lat 1948–1949, najlepiej oddaje popularne wśród nich określenie *Nakhba* (katastrofa) oraz obchodzony corocznie w rocznicę wybuchu pierwszej wojny izraelsko-arabskiej – zarówno przez Palestyńczyków zamieszkałych w Autonomii Palestyńskiej, jak i tych z diaspory – tzw. dzień gniewu.

Nie kwestionując oczywistych faktów obrazujących niekorzystne przemiany, jakie z perspektywy arabskiej nastąpiły w ostatnich kilkudziesięciu latach w regionie, wydaje się, że dotychczas zbyt mało uwagi poświęcono pozytywnym dla Palestyńczyków konsekwencjom bezpośredniego zetknięcia się z przybywającymi na Bliski Wschód emigrantami żydowskimi. Konieczność podjęcia rywalizacji – w pierw z organizacjami syjonistycznymi, a następnie z nowoczesnym i demokratycznym Państwem Izrael, legła u podstaw wyraźnego przyspieszenia procesów modernizacyjnych wśród arabskich mieszkańców Palestyny.

Co ważniejsze, w trakcie przedłużającego się konfliktu doszło do długo niedostrzeganego – zarówno dla Izraela, jak i sąsiednich państw arabskich – procesu ukształtowania się narodu palestyńskiego, który z uwagi na niekorzystny dla siebie rozwój sytuacji politycznej zmuszony był w krótkim czasie przyswoić sobie zarówno

zasady demokracji, jak i dokonać niespotykanego w innych krajach muzułmańskich postępu cywilizacyjnego, szczególnie w dziedzinie edukacji i praw człowieka.

Sytuacja w Palestynie przed konfliktem żydowsko-arabskim

Zgodnie z definicją demokracja, czyli ludowładztwo, to forma ustroju politycznego państwa, w którym uznaje się wolę większości obywateli za źródło władzy i przyznaje się im prawa i wolności polityczne gwarantujące sprawowanie tej władzy. Władza jest powoływana na określony czas, decyduje większość głosów. Muszą być przestrzegane prawa mniejszości. Istnieje opozycja. Funkcjonuje parlament i inne instytucje demokratyczne¹.

Nawet pobieżna ocena sytuacji w Palestynie z przełomu XIX/XX w., czyli z okresu sprzed przybycia tam pierwszych dużych fal osadników żydowskich, dowodzi, że w praktyce nie można wskazać ani jednego czynnika pozwalającego mówić o istnieniu systemu demokratycznego czy też społeczeństwa obywatelskiego w Palestynie. Przed wybuchem konfliktu arabsko-żydowskiego Palestyna była zapóźnioną cywilizacyjnie i gospodarczo, peryferyjną prowincją imperium osmańskiego, położoną z dala od ówczesnych centrów politycznych i intelektualnych świata. Pod względem prawnym w Palestynie w czasach osmańskich obowiązywało oparte na szariacie prawodawstwo muzułmańskie, choć społeczności niemuzułmańskie mogły w pewnych sytuacjach stosować własne prawa religijne. Pomimo powstania w pobliżu Palestyny Kanału Sueskiego (1869 r.) większego zainteresowania tym obszarem nie wyrażały też ówczesne mocarstwa kolonialne, w tym najbardziej aktywna w regionie Wielka Brytania, która w tym czasie – w obawie o stabilność komunikacji z Indiami – starała się unikać zatargów z Turcją. Palestyna interesowała wówczas Europejczyków jedynie w kontekście podziału kontroli nad znajdującymi się na jej obszarze miejscami świętymi, do których pielgrzymowali chrześcijańscy pątnicy.

W przededniu rozpoczęcia wielkiej emigracji żydowskiej ludność autochtoniczną Palestyny (ok. 600 tys.) stanowili w zdecydowanej większości Arabowie (ok. 85% z nich wyznawała islam, a 15% chrześcijaństwo), którzy czując się częścią wielkiego narodu arabskiego, nie posiadali zarazem świadomości palestyńskiej odrębności narodowej. Żydów żyło w tym czasie w Palestynie zaledwie kilka tysięcy².

U progu XX w. arabscy mieszkańcy Palestyny trudnili się głównie rolnictwem, które miało charakter ekstensywny, oraz rzemiosłem. W Palestynie nie istniały większe przedsiębiorstwa produkcyjne czy zakłady przemysłowe. Była to kraina słabo zurbanizowana, w praktyce pozbawiona lasów – wytrzebiono je bowiem na

¹ Nowa Encyklopedia Powszechna PWN, t. 2, Warszawa 1995, s. 55–56.

² M. Tomal, *Narodziny narodu palestyńskiego*, http://www.midrasz.pl/2001/kwi/kwi01_2.html; *The Population of Palestine Prior to 1948*, <http://www.mideastweb.org/palpop.htm>; W. Szczepański, *Studia nad Palestyną. Palestyna po Wojnie Światowej – światła i cienie*, Kraków 1923, s. 283–286. Zgodnie z pierwszym spisem ludności, jaki sporządzono po utworzeniu mandatu brytyjskiego w Palestynie, w roku 1922 na obszarze Palestyny przedjordańskiej mieszkało ok. 758 tys. ludzi, z tego ok. 84 tys. Żydów; T. Fryzel, *Jedność arabska. Idea i rzeczywistość*, Warszawa 1974, s. 13–16; D. Cohn-Sherbok, D. El-Ajami, *Konflikt palestyńsko-izraelski*, Warszawa 2002, s. 127–130.

skutek złej polityki gospodarczej administracji tureckiej – ze słabo rozwiniętą siecią dróg lądowych i kolei (działały jedynie dwie krótkie linie wąskotorowe – Jaffa–Jeruzolima i Hajfa–Dera) oraz liczących się portów morskich (rozbudowa portu w Hajfie nastąpiła dopiero w latach 20. XX w.). Nieliczne miasta były w większości osadami o charakterze częściowo rolniczym (stołeczna Jeruzolima liczyła w 1922 r. zaledwie ok. 60 tys. mieszkańców). Co najistotniejsze, w czasach tureckich w Palestynie nie istniały – poza religijnymi – instytucje typu publicznego, jak np. uczelnie wyższe, które przyczyniłyby się do podniesienia poziomu edukacji i jakości życia mieszkańców, a tym samym do rozwoju społecznego i gospodarczego kraju³.

Przed I wojną światową rząd w Stambule, zainteresowany przede wszystkim utrzymaniem w Palestynie stabilności politycznej, praktycznie nie podejmował jakichkolwiek poważniejszych działań prowadzących do modernizacji swoich prowincji. Władze tureckie w Palestynie dużą wagę przywiązywały jedynie do drażliwych kwestii religijnych. Wyrazem tej polityki była przede wszystkim dbałość o zachowanie kompromisu w kwestii rozdziału miejsc kultu religijnego (do połowy XIX w. regulowany przez tzw. kapitulacje zawarte pomiędzy Turcją a rządem Francji, a następnie specjalnym edyktem sułtańskim). Elementem tej polityki było też stanowcze odrzucenie przez sułtana Abdullhamida, składanej mu kilkakrotnie przez lidera ruchu syjonistycznego Teodora Herzla, propozycji ustanowienia w Palestynie państwa żydowskiego (nie przeszkadzało to jednak sułtanowi w tolerowaniu procesu ograniczonego napływu na ten obszar osadników żydowskich). Podobnie jak i w innych częściach imperium tureckiego, w Palestynie poważniejszych wysiłków na rzecz modernizacji nie podejmowała również lokalna administracja osmańska, poza koncesjonowaniem budowy obiektów użyteczności publicznej (np. kolei)⁴.

Większego zainteresowania zmianami nie wykazywały w okresie panowania tureckiego również miejscowe klasy posiadające. Wielcy właściciele ziemscy, w tym czasie często nie mieszkający na terenie swych palestyńskich latyfundiów, w znacznie większym stopniu niż postępem cywilizacyjnym i swobodami obywatelskimi byli zainteresowani utrzymaniem lub zwiększeniem dochodów płynących z dóbr posiadanych na terenie Palestyny. Takie nastawienie ułatwiło później przedstawicielom organizacji syjonistycznych szybki i masowy wykup ziemi, sprzedawanej – głównie przez jej właścicieli zamieszkałych poza Palestyną – często nawet bez informowania pracujących na niej rolników arabskich o zawartych z Żydami transakcjach⁵.

³ W. Szczepański, *op. cit.*, s. 314–327. W okresie panowania tureckiego w Ziemi Świętej rozwijały się jedynie badania palestinologiczne. W 1884 r. dominikanie założyli w Jeruzolimie Ecole pratique d'études bibliques, w 1900 r. powstała American School for Oriental Study and Research in Palestine, a w 1903 r. powołano w Jeruzolimie Institut für orientalische Studien.

⁴ Theodor Herzl, http://en.wikipedia.org/wiki/Theodor_Herzl. W rozmowie w maju 1901 r. z T. Herzlem, na prośbę przywódcy syjonistów dotyczącą wyrażenia zgody na budowę w Palestynie państwa żydowskiego, sułtan turecki Abdullhamid miał powiedzieć, iż „wolałby być przebity mieczem, niż stracić Palestynę”.

⁵ A. Moshe, *Land Ownership in Palestine 1880–1948*, Jerusalem 1976; *Syjonizm – powstanie syjonizmu syntetycznego (1905–1914)*, <http://www.izrael.badacz.org/historia/syjonizm2.html>. W 1910 r. Jehoshua Hankin kupił od libańskiego właściciela Sursuka ziemię (100 hektarów) w Dolinie Izraela pod rozwój osadnictwa żydowskiego. Powstała tam m.in. pierwsza żydowska spółdzielnia rolnicza – Merhawa; D. Cohn-Sherbok, D. El-Alami, *op. cit.*, s. 132–133.

Ruch syjonistyczny a Palestyna

Żydowska emigracja do Palestyny, obejmująca początkowo głównie społeczności religijne, rozpoczęła się w pierwszej połowie XIX w., jeszcze przed pojawieniem się ruchu syjonistycznego. Znani rabini, w tym Cwi Hirszt Kalisz z Torunia i Jehuda Alkalai z Serbii, głosili wówczas, że powrót Żydów do Syjonu będzie pierwszym etapem na drodze do ich zbawienia. W drugiej połowie XIX w. do prekursorów syjonizmu należeli m.in. pochodzący z Niemiec filozof Mojżesz Hess oraz Leo Pinsker, który w napisanej pod wpływem antysemitycznych pogromów w Rosji książce *Autoemancypacja* argumentował, że Żydzi, którzy są „wszędzie, a u siebie nigdzie”, powinni podejmować wysiłki prowadzące do powstania własnego – zapewniającego im bezpieczeństwo kraju. Niedostrzeżenie przez większość Żydów zagrożeń wynikających z trwającego w Europie w XIX w. procesu formowania się państw narodowych, w praktyce wykluczającego możliwość asymilacji Żydów, oraz fakt, iż prekursorzy syjonizmu nie zdołali skutecznie dotrzeć ze swymi hasłami do mas żydowskich powodowało jednak, że idea odbudowy w Palestynie własnej państwowości początkowo nie cieszyła się w diasporze żydowskiej większą popularnością⁶.

Wydarzeniami, które doprowadziły do rzeczywistego spopularyzowania idei ruchu syjonistycznego i przyczyniły się w konsekwencji do gwałtownego wzrostu imigracji żydowskiej do Palestyny była tzw. sprawa Dreyfusa z 1894 r. (niesłuszne oskarżenie o szpiegostwo francuskiego oficera żydowskiego pochodzenia, Alfreda Dreyfusa) i opublikowanie w 1896 r. przez wiedeńskiego dziennikarza Teodora Herzla książki będącej *de facto* manifestem syjonistów *Państwo żydowskie*. Stawiając tezę, że niemożliwa jest asymilacja Żydów w krajach dotychczasowego zamieszkania, Herzl wzywał do podjęcia działań na rzecz odbudowy w Palestynie państwa żydowskiego⁷.

Celowi temu miało służyć utworzenie podczas odbywającego się w Bazylei w sierpniu 1897 r. pierwszego światowego Kongresu Syjonistycznego, tzw. Światowej Organizacji Syjonistycznej. Jej przewodniczącym został Teodor Herzl. Podczas kolejnych Kongresów Syjonistycznych, odbywających się w następnych latach, powołano do życia instytucje, które miały pomóc syjonistom w zrealizowaniu ich programu politycznego. W 1898 r. powstał Żydowski Trust Kolonialny, który w Palestynie działał poprzez istniejący od 1902 r. Anglo-Palestine Bank. Jego głównym zadaniem było gromadzenie środków i finansowanie rozwoju osadnictwa żydowskiego w Palestynie. Z kolei powołany podczas odbywającego się w 1901 r. piątego

⁶ K. Gebert, *Calkiem inny Izrael. Syjonizm Teodora Herzla*, <http://www.midrasz.pl/midrasz/index.php?p=55&ma=&ms=&sid=f2c0210f88ce860163f80ea854d7fc93&rok=2004&numer=88&kolumna=biblioteka&id=152>; Judah Alkalai (1798–1878), http://www.jafi.org.il/education/100/german/people/Judah_Alkalai.html; Biography Leon (Yehuda – Lieb) Pinsker, http://www.zionism-israel.com/bio/biography_leon_pinsker.htm.

⁷ T. Herzl, *Der Judenstaat*, Berlin 1918, s. 11–88; K. Bojko, *Izrael a aspiracje Palestynczyków (1987–2006)*, Warszawa 2006, s. 19–29; Alfred Dreyfus and “The Affair”, „Jewish Virtual Library” (JVL), <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/anti-semitism/Dreyfus.html>.

Kongresu Syjonistycznego Żydowski Fundusz Narodowy (*Keren Kayemet*) specjalizował się w wykupywaniu ziemi pod osadnictwo żydowskie⁸.

Proces stopniowego zasiedlania Palestyny – początkowo głównie przez Żydów europejskich – przebiegał falami. Zwiększenie emigracji następowało zazwyczaj po kolejnych okresach wzrostu przejawów antysemityzmu w Europie (najczęściej na wschodzie) oraz na skutek wojen i kryzysów ekonomicznych na starym kontynencie. W ramach pierwszej dużej fali emigracji do Palestyny (tzw. pierwszej *aliji*) z lat 1883–1903 z Europy Wschodniej przybyło ok. 35 tys. Żydów. W ramach drugiej *aliji* (lata 1904–1914) było to ok. 40 tys. osób⁹.

Wydaje się, że początkowa akceptacja arabskich elit Palestyny dla ograniczonej emigracji żydowskiej wiązała się z nadzieją, iż towarzyszący jej napływ kapitału i nowinek technicznych wpłynie na przyspieszenie gospodarcze kraju, co z kolei przeloży się na zwiększenie dochodów i jakości życia wszystkich mieszkańców prowincji. Potwierdzeniem pozytywnego nastawienia miejscowych Arabów do osadników żydowskich był utrzymujący się, w praktyce aż do powstania w Palestynie mandatu brytyjskiego w 1922 r., brak poważniejszych konfliktów między obu społecznościami. Do pierwszych starć zbrojnych zaczęło dochodzić dopiero po uświadomieniu sobie przez elity arabskie faktu, że w odbudowanym w Palestynie państwie żydowskim syjoniści nie widzą miejsca dla Arabów¹⁰.

Program i cele polityczne syjonistów wobec Palestyny najlepiej oddawało popularne hasło, rzucone przez wiceprzewodniczącego Światowej Organizacji Syjonistycznej Maxa Nordaua: „kraj bez narodu dla narodu bez kraju”, sugerujące Żydom myślącym o emigracji do Palestyny, że jest to bezludna czekająca na osadników ziemia obiecana¹¹.

Powstanie Państwa Izrael

Realne możliwości powstania państwa żydowskiego w Palestynie pojawiły się po wybuchu I wojny światowej i wkroczeniu do Palestyny w 1917 r. wojsk brytyjskich, wspieranych m.in. przez dowodzony przez Vladimira Żabotyńskiego tzw. Legion Żydowski. Finansowe i militarne wsparcie udzielone podczas wojny przez społeczność żydowską w Wielkiej Brytanii skłoniło ówczesnego brytyjskiego ministra spraw zagranicznych, lorda Arthura Jamesa Balfoura, do przekazania jednemu z ówczesnych liderów żydowskich, lordowi Rothschildowi, listu (nazywanego potem

⁸ I Kongres Syjonistyczny, Bazylea 1897, <http://www.muzeum.tarnow.pl/judaica/rokpam/kongres/kongres.html>; Jewish Colonial Trust, JVL, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Zionism/jct.html>; M. Salberg, *The Jewish National Fund*, JVL, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Orgs/jnf.html>.

⁹ K. Bojko, *Wychodźstwo z Polski w Państwie Izrael i w Autonomii Palestyńskiej*, „Przegląd Polonijny” R. XXX, 2004, z. 1, s. 79–92; *The First Aliyah (1882–1903)*, JVL, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Immigration/First_Aliyah.html.

¹⁰ W. Szczepański, *op. cit.*, s. 242–247. Do pierwszych poważniejszych starć Arabów z ludnością żydowską doszło w Palestynie na przełomie lat 1920–1921.

¹¹ H. Braun, *Basic History of Zionism and its Relation to Judaism*, <http://www.informationclearinghouse.info/article4549.htm>; *Zionism: A Secular Nationalism that Betrayed Judaism*, <http://www.palestiniantragedy.com/judaism.html>; K. Gebert, *op. cit.*

Deklaracją Balfoura) zapowiadającego ustanowienie w Palestynie po wygranej przez aliantów wojnie – „siedziby narodowej dla narodu żydowskiego”¹².

W 1922 r. Liga Narodów przekazała Londynowi mandat nad oswobodzoną spod panowania tureckiego Palestyną. Od początku jednak budziły ostry sprzeciw palestyńskich Arabów liczne – uznawane przez nich za krzywdzące – zapisy tekstu mandatu. Przede wszystkim bardzo krytykowano artykuł 2, w którym Wielka Brytania zobowiązywała się stworzyć w Palestynie – zgodnie z Deklaracją Balfoura – siedzibę narodową dla Żydów, artykuły 4 i 6 sankcjonujące oficjalne funkcjonowanie w Palestynie tzw. Agencji Żydowskiej, której zadaniem miała być współpraca z administracją brytyjską przy budowie przyszłej żydowskiej siedziby narodowej, oraz artykuł 7, w którym na mandatariusza nakładano obowiązek ogłoszenia ustawy o obywatelstwie zawierającej stwierdzenie, iż prawo do palestyńskiego obywatelstwa zyskają ci Żydzi, którzy zdecydują się na osiedlenie w Palestynie¹³.

Z krytyką Arabów spotkało się też podniesienie w 1920 r. języka hebrajskiego do rangi jednego z trzech (obok angielskiego i arabskiego) oficjalnych języków w Palestynie, zatrudnianie osób pochodzenia żydowskiego w administracji mandatowej, wyrażanie zgody na powstawanie kolejnych osiedli żydowskich oraz bliska współpraca z funkcjonującą w Jerozolimie od 1918 r., a kierowaną przez Haima Weizmana tzw. Komisją Syjonistyczną¹⁴.

Wzrost nastrojów antyżydowskich wśród ludności arabskiej i pojawiające się ataki na osiedla żydowskie spowodował utworzenie przez syjonistów w 1920 r. organizacji paramilitarnej nazwanej *Hagana* (obrona), której głównym celem była początkowo ochrona osadników żydowskich w Palestynie, a następnie walka o utworzenie w Palestynie Państwa Izrael. Z szeregów *Hagany* wywodziło się wielu najwybitniejszych wojskowych i politycznych przywódców Izraela, w tym przyszli premierzy Icchak Rabin i Ariel Sharon¹⁵.

Umacnianie się społeczności żydowskiej w Palestynie w znacznym stopniu ułatwiała życzliwa wobec syjonistów (szczególnie w pierwszym okresie po powstaniu mandatu, gdy gubernatorem był Anglik pochodzenia żydowskiego Herbert Samuel) postawa władz brytyjskich. Dużą rolę odegrała też w tym względzie utworzona w 1929 r. i mająca siedzibę w Jerozolimie (druga siedziba była w Nowym Jorku) Agencja Żydowska, będąca organem wykonawczym Światowej Organizacji Syjonistycznej. W Palestynie to właśnie Agencja Żydowska faktycznie kierowała działalnością ruchu syjonistycznego, koncentrując się na działaniach mających zwiększyć imigrację żydowską. Pomagała też w urządzaniu się przybywającym z Europy *halucim* (pionierom)¹⁶.

¹² Deklaracja Balfoura, JVL, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/balfour.html>.

¹³ L. I. Casper, *The Rape of Palestine and the Struggle for Jerusalem*, Jerusalem 2003, s. 50–52; The Mandate, JVL, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/mandate3.html>.

¹⁴ British White Paper of June 1922, <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/mideast/brwh1922.htm>; A. Bukowska, *Palestyńczycy. Ich życie i walka*, Warszawa 1978, s. 7–54; T. Fryzeł, *op. cit.*, s. 13–16.

¹⁵ Haganah, *A History of the Jewish Underground Defense force in Palestine*, <http://www.zionism-israel.com/Haganah.htm>.

¹⁶ D. J. Elazar, *The Jewish Agency: Historic Role and Current Crisis*, Jerusalem Center for Public Affairs, <http://www.jcpa.org/dje/articles/ja-role.htm>.

Ważną rolę przy wzmacnianiu się społeczności żydowskiej w Palestynie spełniło przybycie do mandatu brytyjskiego w latach 20. i 30. XX w. stu kilkudziesięciu tysięcy Żydów z Polski. Szczególnie duże znaczenie miała tzw. *alija* Grabskiego, czyli emigracja do Palestyny ok. 70 tys. polskich Żydów po wprowadzeniu w 1924 r. przez rząd Władysława Grabskiego reform ekonomicznych¹⁷.

Sukcesywny, tolerowany przez Brytyjczyków wykup ziemi w Palestynie przez Żydowski Fundusz Narodowy doprowadził w latach 1929–1933 i 1936–1939 do kolejnych wystąpień antybrytyjskich i antyżydowskich. Arabowie żądali likwidacji mandatu brytyjskiego, zatrzymania imigracji żydowskiej do Palestyny i wprowadzenia zakazu wykupu gruntów przez organizacje żydowskie. Istotną rolę w organizowaniu oporu ludności arabskiej przeciwko władzom mandatowym oraz zwiększającemu się osadnictwu żydowskiemu w Palestynie odegrał w latach 30. XX w. wielki mufti Jerozolimy – Hadż Amin al-Husajni. W 1936 r., w celu skoordynowania rewolty arabskiej przeciwko brytyjskim władzom w Palestynie, Husajni powołał tzw. Wysoki Komitet Arabów. Członkowie wybrali go na przewodniczącego Komitetu.

W latach 30. XX w. sukces w walce z emigrantami żydowskimi w znacznym stopniu uniemożliwiła Arabom wewnętrzna rywalizacja pomiędzy dwoma największymi rodami w Palestynie – Husajnich i Naszaszibitów¹⁸.

W maju 1939 r., w przededniu wybuchu II wojny światowej, w celu zapobieżenia dalszym niepokojom wśród ludności arabskiej Brytyjczycy wydali dokument nazwany Białą Księgą, w którym ogłosili wycofanie się z wielu obietnic złożonych Żydom, zawartych m.in. w Deklaracji Balfoura, w szczególności zaś ze stworzenia w Palestynie „żydowskiej siedziby narodowej”. Zapowiedzieli też znaczące ograniczenie rosnącej imigracji żydowskiej: do 75 tys. osób. Po pięciu latach od opublikowania Białej Księgi na teren Palestyny nowi imigranci mieli nie być wpuszczani bez zgody społeczności arabskiej¹⁹.

W obliczu planów nazistów przewidujących zagładę narodu żydowskiego nałożenie ograniczeń na imigrację żydowską do Palestyny spowodowało zaliczenie przez syjonistów przedstawicieli administracji brytyjskiej w Palestynie do wrogów interesów żydowskich. Konsekwencją tego stały się liczne zamachy antybrytyjskie organizowane przez żydowskie organizacje terrorystyczne (przede wszystkim *Irgun Zwei Leumi* i Grupa Sterna), do jakich dochodziło w trakcie wojny i tuż po jej zakończeniu (m.in. zamach na jerozolimski hotel „King David”, 22 lipca 1946 r.)²⁰.

Pierwszą fazę konfliktu żydowsko-arabskiego kończyło: uchwalenie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w listopadzie 1947 r. rezolucji nr 181 w sprawie utwo-

¹⁷ K. Bojko, *Stosunki polsko-żydowskie i polsko-izraelskie w latach 1918–1948*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2003, nr 3, s. 135–153; P. Paziński, *Duchowa wspinaczka*, <http://www.midrasz.pl/2000/stylsty001.html>.

¹⁸ A. Sela, *Political Encyclopedia of the Middle East*, Jerusalem 1999, s. 298–299; M. Tomał, *Narodziny narodu palestyńskiego*, http://www.midrasz.pl/2001/kwi/kwi01_2.html.

¹⁹ L. I. Casper, *op. cit.*, s. 46, 77–78; A. Shlaim, *The Politics of Partition. King Abdullah, the Zionists and Palestine 1921–1951*, Oxford 1990, s. 62–64; K. W. Stein, *The 1987 Intifada and the Uprising of 1936–39: A Comparison of the Palestinian Arab Communities*, <http://www.middleeastinfo.org/article3129.html>.

²⁰ Grupa Sterna, <http://www.rumburak.friko.pl/ARTYKULY/izrael/historia/stern.php>; M. Lerner, *Healing Israel/Palestine. A Path to Peace and Reconciliation*, Berkeley 2003, s. 56–57. W zamachu przeprowadzonym przez *Irgun* na hotel „King David” w Jerozolimie zginęło 91 osób, w tym Brytyjczycy, Arabowie i Żydzi.

rzenia na obszarze dawnej Palestyny dwóch państw, żydowskiego i arabskiego, odrzucenie możliwości podziału Palestyny przez świat arabski (który nie chciał zaakceptować idei pojawienia się w regionie państwa żydowskiego), proklamowanie w dniu wygaśnięcia brytyjskiego mandatu nad Palestyną, 14 maja 1948 r. niepodległości Izraela, oraz sukces Żydów w wojnie z lat 1948–1949.

Choć dla większości Arabów decyzja ONZ z 1947 r. w sprawie podziału Palestyny była krzywdząca, późniejsze zaangażowanie na forum ONZ w obronie „sprawy palestyńskiej” przedstawiceli krajów arabskich, a od lat 70. XX w. również delegatów palestyńskich wskazuje, że zdecydowali się oni – podobnie jak wcześniej Żydzi – wykorzystać ONZ do obrony własnych interesów narodowych. Zwraca przy tym uwagę fakt, że większość kolejnych uchwalanych przez ONZ od 1948 r. tzw. rezolucji palestyńskich (już w grudniu 1948 r., Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło rezolucję nr 194 w sprawie prawa uchodźców palestyńskich do powrotu) ocenianych jest przez władze Izraela jako antyizraelskie lub antyżydowskie²¹.

Ukształtowanie się palestyńskiego ruchu narodowego.

Walka o „sprawę palestyńską”

Pierwszym bezpośrednim następstwem wojny z lat 1948–1949 było pojawienie się na Bliskim Wschodzie bolesnego problemu uchodźców palestyńskich, których liczba według źródeł arabskich miała w tamtym czasie dochodzić do ok. 1 mln osób (źródła izraelskie mówiły o ok. 500–600 tys.). Większość uchodźców znalazła schronienie w sąsiednich państwach arabskich: Libanie i Syrii oraz na obszarze kontrolowanego przez Transjordanię Zachodniego Brzegu Jordanu i zajętej przez Egipt Strefy Gazy. Według danych UNRWA, pod jej opieką znajdowało się w 1949 r. ok. 720 tys. uchodźców palestyńskich. Ich liczba wzrosła po zajęciu przez Izrael podczas wojny sześciodniowej w 1967 r. Zachodniego Brzegu i Strefy Gazy. Nieprzyznanie zarówno przez większość państw arabskich (poza Jordanią), jak i przez Izrael, który od 1967 r. kontrolował cały obszar historycznej Palestyny, uchodźcom palestyńskim swego obywatelstwa w zdecydowany sposób przyczyniło się do umocnienia wśród nich poczucia odrębności narodowej. Wpłynęło to również na przyspieszenie procesu ostatecznego ukształtowania się niezależnego narodu palestyńskiego.

Fakt, iż od 1948 r. naród palestyński – podobnie jak Żydzi – podzielony jest na dwie części: zamieszkujących do dziś obszar dawnej Palestyny w granicach obecnej Autonomii Palestyńskiej i na terenie Państwa Izrael (tzw. izraelscy Arabowie) oraz żyjących w diasporze, w sposób bezpośredni wpływa na polityczne, społeczne

²¹UN General Assembly Resolution 181, (Partition Plan), November 29, 1947, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/UN+General+Assembly+Resolution+181.htm>; Statement by the Arab League States Following the Establishment of the State of Israel (May 15, 1948), JVL, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/alpart.html>; I. Pappé, *op. cit.*, s. 16–47; A. Shlaim, *The Politics of Partition...*, s. 102–155; United Nations. General Assembly, December 11, 1948, Resolution 194, <http://www.palestinecampaign.org/pdf/UN194.pdf>.

i gospodarcze procesy rzutujące na życie codzienne Palestyńczyków, a pośrednio również na sąsiednie państwa arabskie²².

Aż do wojny w 1967 r. największe nadzieje na powrót do Palestyny i powstanie na jej obszarze własnego państwa wiązali Palestyńczycy z działaniami podejmowanymi przez Egipt, Jordanię i Syrię. Wiarę Palestyńczyków w sąsiednie kraje arabskie stopniowo podkopywały jednak kolejne klęski ponoszone przez te państwa w wojnach z Izraelem w roku 1956, 1967 i 1973. Jako jedni z pierwszych z hasłem podjęcia przez bojowników palestyńskich (tzw. *fedainów*) bezpośredniej walki zbrojnej z Izraelczykami, bez zabiegania o zgodę lub wsparcie ze strony innych krajów arabskich, wystąpili liderzy ugrupowania Fatah (zdobycie) – Jaser Arafat i Chalil Al Wazir. Wyrażając sceptycyzm co do szczerości poparcia dla „sprawy palestyńskiej”, deklarowanej przez przywódców świata arabskiego, w tym najbardziej aktywnego wówczas w tym względzie egipskiego prezydenta Gamala Abdela Nasera, Jaser Arafat i Al Wazir nie zgodzili się na jakiegokolwiek formy uzależnienia palestyńskiego ruchu niepodległościowego od sąsiednich państw arabskich. Nastawienie to znalazło wyraz m.in. przy okazji powstania, z inspiracji prezydenta Nasera i Ligi Państw Arabskich (LPA), Organizacji Wyzwolenia Palestyny (OWP). Arafat i Al Wazir wzięli co prawda udział w odbywającym się w Jerozolimie w maju 1964 r. pierwszym spotkaniu Palestyńskiej Rady Narodowej, podczas którego oficjalnie powołano OWP (na jej przewodniczącego wybrano wówczas popieranego przez Egipt i LPA byłego przedstawiciela Arabii Saudyjskiej w ONZ Ahmeda Shukeira) oraz uchwalono tzw. Kartę Palestyńską (manifest zawierający cele ruchu palestyńskiego, posiadający dla Palestyńczyków podobne znaczenie, jak *Der Judenstaat* Herzla dla Żydów), jednak nie godzili się na pełne podporządkowanie Fatah OWP²³.

Bardzo pomocne w efektywności walki o „sprawę palestyńską” stało się odzorowywanie przez Palestyńczyków działań podejmowanych w pierwszej połowie XX w. przez ruch syjonistyczny. Powołanie w 1964 r. OWP, której celem miała być walka o powstanie państwa palestyńskiego – zreszającej liczne, wcześniej rozproszone organizacje palestyńskie – przypominało utworzenie przez Teodora Herzla w 1897 r. Światowej Organizacji Syjonistycznej. Zwolowana co dwa lata, począwszy od 1964 r., Palestyńska Rada Narodowa, pełniąca *de facto* funkcję palestyńskiego parlamentu na uchodźstwie, przypominała organizowane przez syjonistów przed powstaniem Państwa Izrael przedstawicielstwa narodu żydowskiego, jakimi były kolejne Kongresy Syjonistyczne. Z kolei celem sformowanej w 1964 r. tzw. Armii Wyzwolenia Palestyny miała być, podobnie jak w przypadku utworzonej przez syjonistów *Hagany*, walka zbrojna w obronie ludności oraz o wyzwolenie terytorium Palestyny. Natomiast zadaniem utworzonego w 1964 r. Palestyńskiego Funduszu Narodowego, który swą nazwę zaczerpnął bezpośrednio od powołanego przez ruch syjonistyczny w 1901 r. Żydowskiego Funduszu Narodowego, było zbieranie, za-

²² K. Bojko, *Ludność arabska w państwie żydowskim*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2004, nr 3, s. 57–68; *The Population of Palestine Prior...*; I. El-Cheikh, *Uchodźcy palestyńscy. Stan dzisiejszy i perspektywy*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, nr 2, s. 121–145.

²³ A. Bukowska, *op. cit.*, s. 222–228; The Palestinian Liberation Organization – PLO, JMCC, <http://www.jmcc.org/politics/plo/plo.htm>; The Palestine National Charter, <http://www.unitedjerusalem.org/index2.asp?id=866899>; T. Walker, A. Gowers, *Arafat*, Warszawa 2005, s. 13, 34–61.

równy od Palestyńczyków z diaspory i terenów okupowanych (obciążanych podatkiem 3–6%, tzw. *liberation tax*), jak i od sponsorów z państw arabskich, środków finansowych na działalność polityczną prowadzącą do budowy w Palestynie własnego państwa²⁴.

Dzięki Jaserowi Arafatowi, który w 1969 r. został przewodniczącym Komitetu Wykonawczego OWP, w znacznie większym niż dotychczas stopniu ruch palestyński uzyskał wyrazistość. Było to możliwe początkowo dzięki podejmowaniu przez palestyńskich bojowników ataków terrorystycznych oraz akcji zbrojnych przeciwko Izraelowi (do 1967 r. z Zachodniego Brzegu Jordanu, a w latach 1970–1982 z Libanu), a następnie przez dużą aktywność polityczną na forum międzynarodowym, m.in. w LPA, która od szczytu w Rabacie w 1974 r. uznawała OWP za jedyne reprezentanta narodu palestyńskiego, oraz w ONZ, gdzie OWP zasiada od listopada 1974 r. W dużej mierze polityczne sukcesy ruchu palestyńskiego w latach 70. i 80. XX w. wynikały z umiejętnie wykorzystanego przez Arafata faktu dwubiegunowego podziału świata i globalnej rywalizacji o wpływy między USA i ZSRR. Występując przeciwko Izraelowi wspieranemu wówczas przez część krajów Zachodu, szczególnie przez USA, lider OWP w sposób naturalny stał się sojusznikiem Moskwy. Dzięki temu Palestyńczycy mogli liczyć na dodatkowe, cenne dla nich polityczne i materialne wsparcie ze strony ZSRR i innych państw komunistycznych²⁵.

Ukoronowaniem działalności Arafata przed końcem zimnej wojny było doprowadzenie do proklamowania niepodległości Palestyny podczas odbywającej się w Algierze w dniach 12–15 listopada 1988 r. XIX sesji Palestyńskiej Rady Narodowej, zwanej „spotkaniem intifady”. Przy tej okazji, uznając rezolucje ONZ nr 224 i 338, Palestyńska Rada Narodowa *de facto* zaakceptowała prawo Izraela do istnienia. Aktowi temu towarzyszyło zgłoszenie przez Arafata gotowości rozpoczęcia dialogu politycznego z władzami państwa żydowskiego. W grudniu 1988 r., w przemówieniu wygłoszonym na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Genewie (sesję przeniesiono do Szwajcarii ze względu na odmowę wydania Arafatowi przez władze amerykańskie wizy do USA), lider OWP wyrzekł się terroryzmu, co było jednym z podstawowych warunków uznania OWP przez USA²⁶.

Potwierdzeniem wzmocnienia pozycji Arafata było nadanie mu tytułu prezydenta Palestyny, co miało miejsce 31 marca 1989 r. podczas posiedzenia OWP w Tunisie²⁷. Zwraca uwagę fakt, że w latach 70. i 80. XX w. niezależnie od rozwoju palestyńskiego ruchu niepodległościowego powstało wiele palestyńskich organizacji

²⁴ The Palestinian Institutions, http://it.geocities.com/prospito/two.html#_ftn36; Armia Wyzwolenia Palestyny, http://www.izrael.badacz.org/historia/meka_armiapal.html. Brygady AWP stacjonowały m.in. w Jordanii a potem w Libanie, skąd zostały zmuszone do ewakuacji w wyniku wkroczenia Izraela do Libanu w 1982 r. Po powstaniu Autonomii Palestyńskiej z żołnierzy AWP, administracja Arafata utworzyła policję palestyńską; *Palestyńska Rada Narodowa*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3953478>; Y. A. Alexander, J. Sinai, *Terrorism. The PLP Connection*, New York 1990, s. 30–31.

²⁵ Speech of Yasser Arafat Before the UN General Assembly, November 13, 1974, http://www.mideastweb.org/arafat_at_un.htm. Zwracając się na końcu przemówienia do obecnych w ZO ONZ, Arafat powiedział, że trzyma w ręku gałązkę oliwną i karabin. „Nie pozwólcie, by gałązka oliwna wypadła z mojej ręki”.

²⁶ D. Neff, PLO Chairman Yasser Arafat's First Appearance at the United Nations, *Washington Report on Middle East Affairs*, November/December 1994, <http://www.washington-report.org/backissues/1194/9411070.htm>.

²⁷ Palestinian National Authority, President Yasser Arafat, <http://www.jmcc.org/politics/pna/arafat.htm>.

i instytucji cywilnych, które odegrały dużą rolę w formowaniu się, zarówno na terytoriach okupowanych, jak i wśród Palestyńczyków z diaspory, społeczeństwa obywatelskiego. Do najbardziej znanych z tych instytucji należą m.in.: Palestyński Czerwony Półksiężyc (zał. 1965 r.), Palestyńskie Towarzystwo Pracy – SAMED (zał. 1970 r.), Palestyńska Agencja Wiadomości – WAFA (zał. 1970 r.), Związek Kobiet Palestyńskich – GUPW, Związek Studentów Palestyńskich itp.²⁸

Ewolucja polityki Izraela wobec „sprawy palestyńskiej”

Punktem przełomowym w konflikcie izraelsko-palestyńskim był wybuch w grudniu 1987 r. pierwszej intifady. Paradoksalnie, intifada zaczęła się w sposób spontaniczny, bez jakichkolwiek wcześniejszych uzgodnień pomiędzy Palestyńczykami z terytoriów okupowanych a przebywającym od 1982 r. w Tunisie Jaserem Arafatem. Wyrażenie przez izraelskie władze w 1991 r. zgody na przystąpienie do rozmów pokojowych z OWP, w równym stopniu było spowodowane zmęczeniem społeczeństwa Izraela przedłużającą się intifadą, jak i naciskami Waszyngtonu, który chciał zdyskontować swój sukces w wojnie z Irakiem poprzez doprowadzenie do rozpoczęcia izraelsko-palestyńskiego procesu pokojowego. Nie bez wpływu na wyrażenie przez Palestyńczyków i kraje arabskie zgody na rozpoczęcie procesu pokojowego z Izraelem był z kolei upadek komunizmu i rozpad ZSRR, państwa przez lata wspierającego „sprawę palestyńską”. Rozpoczęty od konferencji w Madrycie w październiku 1991 r. oraz negocjacji w Oslo w 1993 r. proces pokojowy zaowocował podpisaniem we wrześniu 1993 r. tzw. Deklaracji Zasad – mówiącej o utworzeniu Autonomii Palestyńskiej²⁹.

Zgodnie z ustaleniami z Izraelem w styczniu 1996 r. na terytorium podlegającym tzw. Palestyńskiej Władzy Narodowej odbyły się pierwsze, wygrane przez Fatah, wybory do Palestyńskiej Rady Legislacyjnej, będącej rodzajem palestyńskiego parlamentu reprezentującego ludność z terenów Autonomii, oraz wybory prezydenckie – zdecydowanie wygrane przez Jasera Arafata³⁰.

Załamanie procesu pokojowego w wyniku fiaszki szczytu w Camp David w lipcu 2000 r. i wybuchu drugiej intifady *Al Aksa* we wrześniu 2000 r., a także ponoszone przez Izrael straty ludzkie podczas palestyńskiego powstania oraz groźba zdestabilizowania sytuacji gospodarczej kraju skłoniły izraelskiego premiera Ariela Sharona do wyjścia w grudniu 2003 r. z inicjatywą (tzw. Plan Sharona) przewidującą rezygnację z idei syjonistów, zakładającej utrzymanie tzw. wielkiego Izraela, czyli

²⁸ Palestinian Organisations, <http://www.al-bab.com/arab/countries/palestine/orgs1.htm>; K. Nazzal, *Palestyna: demokracja pod okupacją*, <http://www.arabia.pl/content/view/282508/2/>.

²⁹ Declaration of Principles, On Interim Self-Government Arrangements, September 13, 1993, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/dop.html>; The Oslo Declaration of Principles, September 13, 1993, <http://www.mideastweb.org/meoslodop.htm>.

³⁰ W. Rodgers, *Palestinians Turn out for Historic Vote*, CNN, January 20, 1996, http://edition.cnn.com/WORLD/9601/palestine_elex/; The Palestinian Legislative Council, <http://www.pchrgaza.ps/files/S&t/English/pdf/Series%20Study%2019.PDF>. Palestyńska Rada Legislacyjna stanowi obecnie, zgodnie z palestyńskim prawem, integralną część Palestyńskiej Rady Narodowej. Wprowadzenie takiego rozwiązania miało na celu utrzymanie łączności Palestyńczyków zamieszkałych w kraju i na emigracji.

Izraela wraz z terenami arabskimi okupowanymi od 1967 r. Przeprowadzona przez Izrael w sierpniu i wrześniu 2005 r. ewakuacja Strefy Gazy oraz części osad żydowskich z Zachodniego Brzegu pomimo, że krytykowana przez większość ugrupowań palestyńskich jako niepełna, w istocie była poważnym sukcesem Palestyńczyków, a porażką tych wszystkich sił w Izraelu, które opowiadały się za utrzymaniem kontroli nad wszystkimi terenami okupowanymi³¹.

Nadzieje na wznowienie izraelsko-palestyńskiego procesu pokojowego, które pojawiły się po odejściu Jasera Arafata (listopad 2004 r.), wzmocniło wygranie wyborów prezydenckich w Autonomii Palestyńskiej przez Mahmouda Abbasa (styczeń 2005 r.) oraz sukces wyborczy w wyborach parlamentarnych w Izraelu centrowej partii Kadima Ehuda Olmerta (marzec 2006 r.). Wyrazem wsparcia społeczności międzynarodowej dla wznowienia procesu pokojowego było zarówno zwiększenie pomocy finansowej dla Palestyńskiej Władzy Narodowej, jak i utworzenie w 2005 r. dwóch misji Unii Europejskiej w Autonomii Palestyńskiej (EU COPPS, ds. reformy policji palestyńskiej oraz EU BAM, monitorującej ruch na palestyńsko-egipskim przejściu granicznym w Rafah).

Sytuacja w Autonomii Palestyńskiej ponownie się jednak skomplikowała po wygraniu wyborów parlamentarnych (styczeń 2006 r.) przez Hamas, programowo odrzucający możliwość uznania Izraela i kontynuowania procesu pokojowego w oparciu o pryncypia z Oslo oraz przyjętą wcześniej przez obie strony i popartą przez tzw. Kwartet bliskowschodni (przedstawiciele USA, UE, ONZ i Rosji) propozycję pokojową zwaną „mapą drogową”. Dodatkowo problem pogłębiła wojna domowa w Autonomii (czerwiec 2007 r.), zakończona rozbiciem jej terytorium na pozostający we władzy Fatah Zachodni Brzeg i kontrolowaną przez Hamas Strefę Gazy. Nieoczekiwanie nadzieja na zakończenie konfliktu izraelsko-palestyńskiego pojawiła się ponownie w listopadzie 2007 r. po wznowieniu w Annapolis izraelsko-palestyńskiego procesu pokojowego.

Atuty Palestyńczyków na drodze do budowy własnego demokratycznego państwa

Chociaż obecna sytuacja polityczna na terenie Autonomii budzi duże obawy, należy podkreślić, że w porównaniu z okresem sprzed rozpoczęcia procesu pokojowego Palestyńczycy dokonali olbrzymiego postępu zarówno na drodze do budowy własnego państwa, jak i w kwestii przekonania społeczności międzynarodowej, iż walczą o słuszne, godne poparcia cele polityczne. Proces ten obrazuje m.in. ewolucja nastawienia państw europejskich do sprawy palestyńskiej: w latach 80. XX w. większość z nich postrzegała OWP i Fatah jako organizacje *stricte* terrorystyczne, natomiast obecnie uznają lidera Fatahu i zarazem palestyńskiego prezydenta Mahmouda Abbasa za gwaranta demokratycznych przemian w Palestynie.

Pozytywnej ewolucji postrzegania Palestyny i Palestyńczyków towarzyszy w Europie gwałtowny spadek sympatii dla Izraela, który, jak wynika z sondaży opi-

³¹ K. Bojko, *Israel, Palestine, the Sharon Plan*, „The Polish Quarterly of International Affairs” 2005, Vol. 14, No. 4, s. 58–75.

nii publicznej przeprowadzanych w krajach Unii Europejskiej, uważany jest za główne, większe nawet niż Iran, zagrożenie dla pokoju światowego³².

Elementem optymistycznym wpływającym pozytywnie na przyszłość sprawy palestyńskiej jest utrzymanie się pomimo trwającej intifady (i w praktyce podziału Autonomii na Zachodni Brzeg i Strefę Gazy) poparcia palestyńskiego społeczeństwa dla wypracowanych przez lata demokratycznych mechanizmów i instytucji. Wykazał to m.in. przebieg ostatnich wyborów, zarówno prezydenckich (2005 r.), jak i do Palestyńskiej Rady Legislacyjnej (2006 r.). Fakt, iż zostały one przeprowadzone z zachowaniem wszystkich procedur demokratycznych, potwierdzili przebywający w trakcie trwania wyborów na obszarze Autonomii obserwatorzy międzynarodowi³³.

Bardzo ważnym aspektem wpływającym na sytuację wewnętrzną na terytoriach palestyńskich jest również istnienie mających stosunkowo duży stopień niezależności wobec władz prywatnych mediów – obejmujących zarówno prasę, jak i media elektroniczne. W ich działalność najczęściej mocno zaangażowani są młodzi dziennikarze i studenci³⁴.

Zwraca też uwagę funkcjonowanie w Autonomii Palestyńskiej – niemających odpowiedników w większości sąsiednich państw arabskich – profesjonalnych instytucji badających procesy polityczne i nastroje opinii publicznej. Do najbardziej znanych w tym względzie ośrodków należy – utrzymujące liczne bezpośrednie kontakty z renomowanymi instytucjami tego typu za granicą, w tym także w Izraelu, kierowane przez prof. Khalila Shikaki – Palestyńskie Centrum ds. Polityki i Badań Opinii Publicznej w Ramallah³⁵. Istotną rolę w umacnianiu społeczeństwa obywatelskiego w Autonomii spełniają też liczne, powstałe głównie w ostatnich latach, niezależne od władz instytucje typu NGO. Wiele z nich zajmuje się niesieniem pomocy uchodźcom palestyńskim, jest też zaangażowanych w dziedzinie ochrony zdrowia, szerzenia oświaty i kultury³⁶.

Największy jednak optymizm budzi utrzymanie na obszarze Autonomii Palestyńskiej, wbrew wszelkim przeciwnościom i ograniczeniom wynikającym z obecnej sytuacji politycznej i gospodarczej, wysokiego poziomu palestyńskiego systemu edukacyjnego. W znacznym stopniu jest to wynikiem kontynuowania przez Palestyńczyków tradycji przywiązywania dużego znaczenia do wykształcenia, które –

³² M. Gerstenfeld, *Europe's Mindset Toward Israel as Accentuated by the Lebanon War*, „Jerusalem Viewpoints”, No. 547, 9 Tishrei 5767/1 October 2006, <http://www.jpca.org/jl/vp547.htm>; Comments: On European Attitudes Toward Israel, Iran, And North Korea, http://www.futurepundit.com/mt/mt-altcomments.cgi?entry_id=1757.

³³ K. Bojko, *Autonomia Palestyńska po śmierci Jasera Arafata. Wybory prezydenckie 2005 r.*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, nr 2, s. 23–30.

³⁴ Palestine-Net: News and Media, <http://www.palestine-net.com/news/>; Palestine Newspapers, <http://www.onlinenewspapers.com/palestin.htm>; „Gulf News” z 19 maja 2007 r. poinformował – powołując się na badania przeprowadzone przez Centrum Studiów Praw Człowieka w Ammanie, że (mierzony w procentach) zakres wolności mediów w krajach arabskich wynosi: Kuwejt (88,38%), Katar (85,17%), ZEA (84,37%), Mauretania (83,97%), Palestyna (76,15%), Oman (73,15%), Liban (71,54%), Maroko (71,14%), Bahrajn (69,14%), Jordania (67,54%), Algieria (61,92%), Egipt (54,51%), Syria (51,90%), Libia (50,70%), Irak (49,70%), Arabia Saudyjska (45,69%), Sudan (44,49%), Tunezja (37,88%).

³⁵ Palestinian Center for Policy and Survey Research, <http://www.pcpsr.org/>.

³⁶ The Palestine Monitor. The Voice of Civil Society, <http://www.palestinemonitor.org/links/links.html>; State Of Human Rights In Palestine, <http://www.phrmg.org/profile.htm>.

szczególnie przed rozpoczęciem procesu pokojowego w 1991 r. – było jedynym kluczem otwierającym młodzieży palestyńskiej drogę do awansu społecznego i kariery³⁷.

Zwraca uwagę fakt, że obecnie na terenie Zachodniego Brzegu Jordanu i Strefy Gazy (gdzie mieszka obecnie ok. 3,5 mln osób) działa ok. 3 tys. szkół podstawowych i średnich, 16 uniwersytetów i college'ów oraz 22 innych uczelni. W roku szkolnym 2003/2004 na obszarze kontrolowanym przez Palestyńską Władzę Narodową uczyło się ok. 987 tys. uczniów szkół podstawowych, ok. 100 tys. uczniów szkół średnich, 98,5 tys. studentów i ok. 6 tys. innych. Należy przy tym podkreślić, że odsetek piśmienności w 2003 r. wynosił w Autonomii Palestyńskiej ok. 92% (96,3% chłopcy, 87,4% dziewczęta). Dla porównania, w Izraelu współczynnik ten wynosi 95,3%, natomiast w Egipcie 56,1%³⁸.

Czas biegnie na Bliskim Wschodzie w tempie innym niż na Zachodzie. Z perspektywy Palestyńczyków bilans ostatnich kilkudziesięciu lat, choć tragiczny pod względem przeobrażeń politycznych w regionie, przyniósł jednak – jak starano się to wykazać w niniejszym artykule – również wiele korzystnych przeobrażeń, które mogą pozytywnie procentować w przyszłości, już po powstaniu niepodległego państwa palestyńskiego. Ogromnym atutem Palestyńczyków, zarówno w relacjach z Izraelem, jak i sąsiednimi państwami arabskimi, będzie wykształcenie wśród nich, przejętego od Żydów, poczucia szacunku dla zasad demokracji oraz wiary w siłę edukacji. Nie można wykluczyć, że wartości te spopularyzują się w regionie szybciej, jeśli będą się rozpowszechniać poprzez Palestynę, a nie dzięki działaniom podejmowanym przez państwa Zachodu.

³⁷ Al-Haq, *Palestinian Education under Israeli Occupation*, <http://asp.alhaq.org/zalhaq/site/eDocs/txtDocs/Presentations/Palestinian%20Education%20under%20Israeli%20Occupation%20-%20final.pdf>.

³⁸ *The Middle East and North Africa 2005*, London 2004, s. 358, 611, 964; K. Shakhshir Sabri, *Education in Palestine: Perspectives under Occupation*, <http://www.neiu.edu/~duo/sabri.htm>; Palestine: Report: Part II: Analytic section: cont. 4, http://www.unesco.org/education/wef/countryreports/palestine/rapport_2_4.html.